

Predhodna objava/1.03

Eda Benčič Mohar

KOLONSKI ZASELEK V POLJU 29 PRI IZOLI – USODA NEKEGA KULTURNEGA SPOMENIKA

Prispevek opozarja na splet okoliščin, ki so prekinile večletna prizadevanja za ohranitev in prezentacijo kulturnega spomenika. Togi administrativni ukrepi in izpodbijanje strokovnih odločitev zaradi konfliktov v prostoru so privedli do negativne situacije, posledica pa je lahko tudi izguba spomenika.

V začetku devetdesetih let me je konservator Božidar Guštin opozoril na zaselek v Polju 29 pri Izoli. Na osnovi vloge za soglasje k lokaciji za nadomestno gradnjo stanovanjsko-gospodarskega objekta si je zaselek ogledal in takoj presodil, da ima lastnosti kulturne dediščine. Ko smo začeli odkrivati zanimive podatke iz njegove preteklosti in podrobno dokumentacijo, smo spoznali, da gre za pravo odkritje. Ugotovili smo, da je lepo ohranjen primer kolonskega posestva, ki je bilo dolgo obdobje značilno za ravninski in gričevnat svet ožjega obalnega zaledja. Še v prvi polovici 19. stoletja so bila taka posestva edina oblika tamkajšnje poselitve. Lastniki posestev, pretežno plemiči, premožni meščani, banke in samostani, so za kmečko delo najemali kmete – kolone, ki so z družinami živeli na posestvih. V odnosih med gospodarji in koloni so veljala stroga pravila. Vsem pa je bilo skupno, da so si pridelek delili na polovico. Tak način gospodarjenja se je obdržal do 1946 in 1947, ko je država z zakonom razlastila posestva, ki so jih obdelovali koloni in viničarji.

Obseg posestev in število kolonov sta se v posameznih primerih razlikovala; od tega sta bila odvisna tudi

Okno kapele

velikost in arhitekturna podoba zaselkov. Posestvo v Polju 29 leži v bližnjem zaledju Izole, na zahodnem pobočju Markovca. Po površini, približno deset hektarjev, ga uvrščamo med manjša kolonska posestva. V osredjem delu je zaselek, nastal najverjetneje v drugi polovici 18. stoletja. Posestvo, sprva v lasti koprške

Pogled na posestvo in okolico z južne strani

družine Madonizza, je bilo bistveno večje. V 19. stoletju je, že zmanjšano na sedanjo površino, večkrat zamenjalo lastnika. Leta 1920 so ga odkupili Božiči iz Bresta pri Buzetu in danes živi na posestvu že tretja generacija te družine.

Po drugi svetovni vojni so skoraj vsa kolonska posestva doživela podobno usodo; zemlja in stavbe so bile razdeljene med bivše kolone ali pa nacionalizirane. Novi lastniki in najemniki so objekte v zaselkih predelali za svoje potrebe, največkrat tako, da so okrnili ali celo uničili njihovo kulturno pričevalnost. Nekaj hiš je bilo porušenih, mnogo posestev je bilo opuščenih, stavbe pa prazne in prepuščene propadanju. Danes se ostanki kolonskih zaselkov največkrat dušijo znotraj novih pozidav, ki so posledica nenadzorovane urbanizacije obalnega zaledja. Posestvo v Polju ni bilo razlašeno, ker ga je nazadnje obdelovala družina Božič in je bilo edini vir preživljanja. Tako se je celota kot po čudežu ohranila sredi širšega neokrnjenega prostora. Zaradi spleta okoliščin se posestvo in zaselek skorajda nista spremenila vsaj od leta 1920.

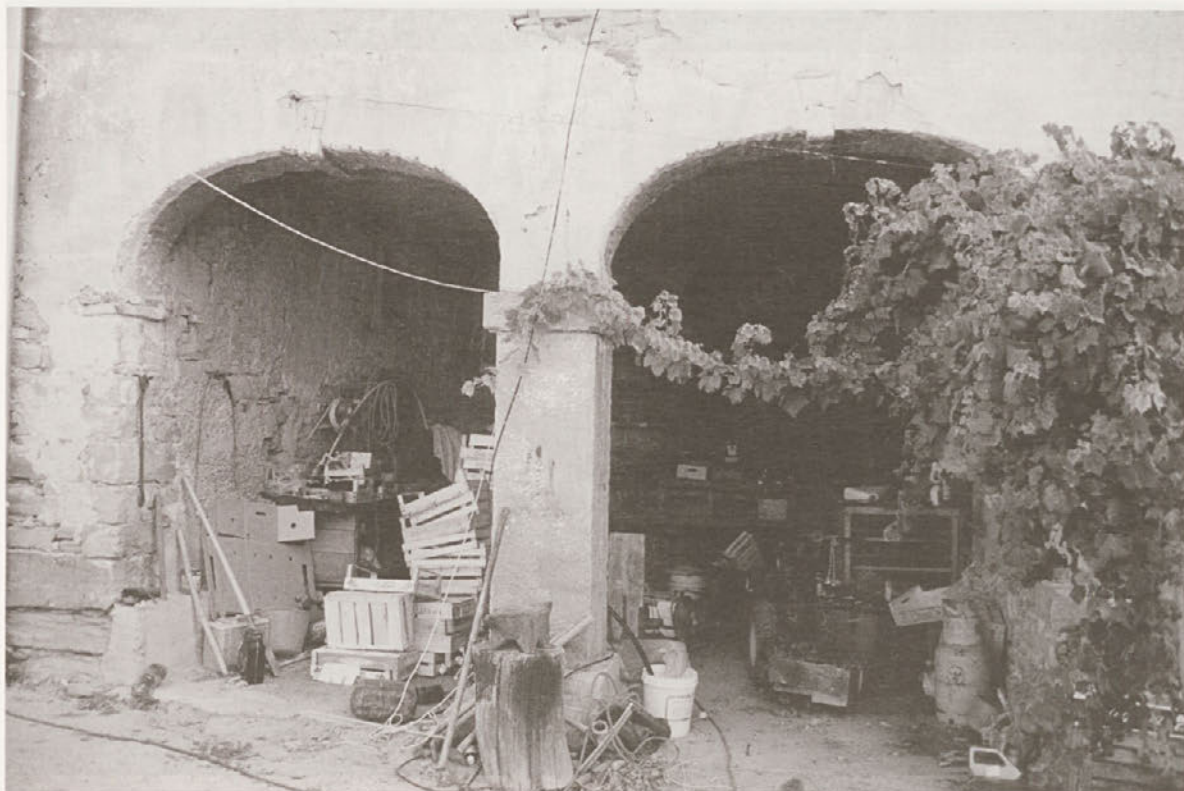
Danes predstavlja izjemno pričo specifične kmetijske ureditve, ki je dolgo obdobje določala način življenja in dela znatnega dela lokalnega prebivalstva. Posestvo je dragoceno tudi kot primer najstarejše krajevne poselitve, ki je pomembno sooblikovala kulturno krajino v zaledju obalnih mest. Je edini primer te vrste v slovenski Istri, ki je v tako veliki meri ohranil svojo pričevalnost. Zaradi naštetih lastnosti je bila celota visoko ovrednotena in predlagana za kulturni (etnološki) spomenik državnega pomena.

V začetku devetdesetih let 20. stoletja je bil zaselek v slabem gradbenem stanju. Družina Božič, ki je že več desetletij živila v zelo skromnih ekonomskih razmerah,

v objekte ni posegala. V nekdanji gospodarstveni hiši so si uredili stanovanje, ostale stavbe pa so ostale brez prave namembnosti. Kapela, poslopje z bivališči kolonov, kletmi in lopo, hlev, letna kuhinja, svinjak in lopa s krušno pečjo so bili dotrajani in nevarno je bilo, da se bodo porušili. Na srečo je bil lastnik, mladi dedič Valter Božič, pripravljen sodelovati pri obnovi in revitalizaciji celote. Skupno smo načrtovali programsko zasnovano kmetije z načrtovanjem najkvalitetnejše kulturno-turistične ponudbe v opuščenih objektih. V preteklih letih se je zamisel dopolnjevala in večkrat preoblikovala. Končni rezultat je konservatorski program, na osnovi katerega je nastal projekt sanacije/obnove stavbnega kompleksa in okolice z vnosom novih namembnosti.

Stanje na terenu ni dopuščalo, da bi izpeljali projekt spomeniškovarstvene obnove po ustaljenem vrstnem redu. Dotrajano stavbno tkivo je terjalo takojšnje ukrepanje. Leta 1995 sta bila izdelana arhitekturni posnetek in statična presoja s predlogi sanacije. Sledili so interventni fizični posegi, s katerimi smo zaustavili propadanje stavb. Najpomembnejši med njimi so bili obnova streh na osrednjem nizu, izvedba protipotresnih vezi, ojačitev in hidroizolacija temeljev, konsolidacija obodnih sten ter injiciranje zidov za preprečevanje kapilarnega dviga. Gradbena sanacija stavb je obenem pomenila, da se bo ohranila prvotna notranja oprema. Odprti ognjišči, kamniti tlaki, leseni podi in stopnišče, stenske omare, okna, vrata, ometi s stensko poslikavo, številni gospodinjski predmeti ter kmečko orodje so dragocena pričča načina življenja nekdanjih kolonov.

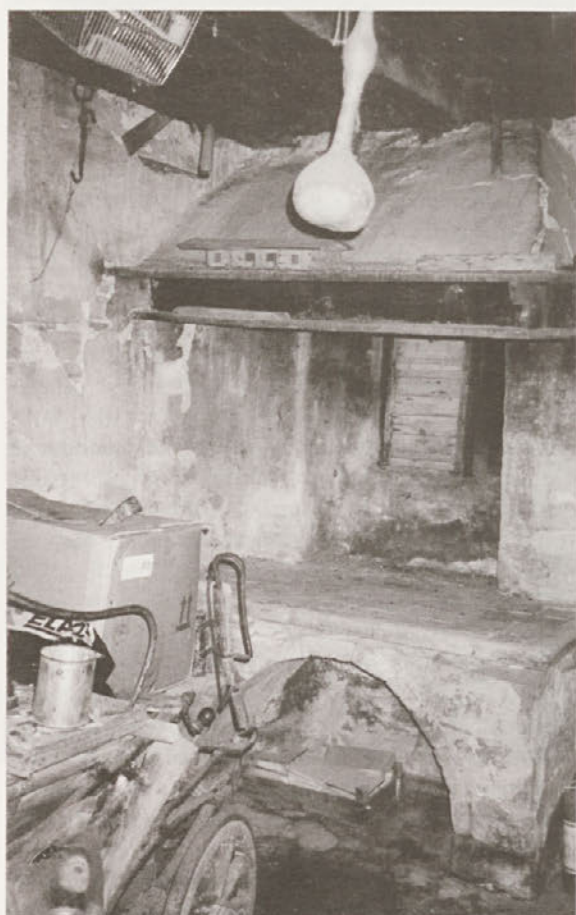
Večino sredstev sta prispevala lastnik in Ministrstvo za kulturo, sodelovala je tudi občina Izola. Akcija spomeniškovarstvene obnove je potekala od leta 1995. Obseg del je nihal v sorazmerju z vsakokratnimi

Loki lope na osrednji hiši v stavbnem nizu

finančnimi zmožnostmi lastnika in odobrenimi državnimi oziroma občinskimi sredstvi. Že od začetka se zavedamo, da je zastavljen projekt obsežen in strokovno in finančno zahteven. Kljub temu, da že več let intenzivno obnavlja kmetijo, je lastnik sprejel izziv, saj vidi v uresničitvi projekta ekonomsko korist. Sprijaznil se je s tem, da bodo dela potekala postopno, po fazah. Začetni uspehi in doslej opravljena dela so namreč obetali uresničitev zastavljenih ciljev.

Vsem prizadevanjem navkljub pa je projekt zastal. Ne glede na visoko kulturnovarstveno vrednotenje spomenika, konstruktivno zastavljen projekt in, končno, ne glede na že vložena finančna sredstva, smo se nenadoma znašli v slepi ulici. Naleteli smo na nepričakovane težave, ki ogrožajo uresničitev zastavljenega projekta in posledično obstoj spomenika. Do prekinitve je prišlo v preteklem proračunskem letu, ker posestvo še nima uradnega statusa kulturnega spomenika. Do takrat to ni bila ovira pri pridobivanju državnih finančnih sredstev, saj sta najprej zavod, nato lastnik uspešno kandidirala na vsakoletnih javnih razpisih Ministrstva za kulturo. Zaselek in nato posestvo sta bila ovrednotena in uvrščena v zbirni register kulturne dediščine. Pripravili smo strokovne podlage za razglasitev, saj smo ga nameravali sprva predlagati za spomenik z občinskim odlokom. Zaradi njegove izjemne pričevalnosti smo se kasneje odločili za kulturni spomenik državnega pomena. Predlog odloka smo pripravili in oddali oktobra leta 2000 v upanju, da bo že naslednje proračunsko leto spet možno kandidirati na javni razpis Ministrstva za kulturo. Pa se je ponovno zapletlo. Na osnovi posredovanja Ministrstva za okolje in prostor je bil predlog umaknjen z dnevnega reda seje Vlade RS z obrazložitvijo, da je obvezna predhodna uskladitev z

Odprto ognjišče v nekdanjem stanovanju kolona

istim ministrstvom. Do tega je prišlo, ker se območje predlaganega spomenika delno pokriva s traso načrtovane hitre ceste Koper- Izola. Izdelovalci prostorske dokumentacije so pripravili tri variante poteka omenjene ceste, od katerih bi se dve zajedli v južni del posestva. Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Piran, in Uprava RS za kulturno dediščino sta izbrala tretjo varianto, ki se odmakne od posestva in dopušča njegovo ohranitev v celoti. Odmik bi podražil izgradnjo hitre ceste in sklepamo, da je predlagana zato nesprejemljiva. Usklajevanje predloga s stališči Ministrstva za okolje in prostor razumemo kot pritisk na konservatorsko stroko, naj prispeva k odpravi prostorskega konflikta s krčenjem spomenika. Naj na tem mestu poudarimo, da to preprosto ni možno. Celovitosti spomenika se ne da spreminjati in prilagajati drugim dejavnikom, vsaj dokler se ne spremenijo lastnosti samega spomenika.

Razumljivo je, da različni interesi privedejo do konfliktov v prostoru, vendar jih ni možno tako reševati. Zaradi togih administrativnih ukrepov in spodbijanja strokovnih odločitev projekt že drugo leto miruje, neuspešno pa bi bilo tudi kandidiranje lastnika na javni razpis Ministrstva za kulturo za naslednji dve proračunski leti. Usoda kulturnega spomenika postaja negotova. Lastniku upada pogum in raste nezaupanje do konservatorske službe. Spomenik postaja breme, saj se obnova in nova funkcija odmikata v nedoločeno prihodnost. Odgovorni konservatorji smo ostali sami, brez podpore, z dobro zastavljenim, a nedokončanim delom. Če projekt ne bo zaključen, bodo že vložena finančna sredstva izgubljena. Vložek države in delo konservatorjev ne bosta upravičena. Najhuje pa je, da lahko s tem izgubimo kulturni spomenik.

Viri in literatura:

- MARUŠIČ, Branko 1957: Iz povijesti kolonata u Istri i Slovenskom primorju. Jadranski zbornik, letnik II. Rijeka - Pula.
 NICE Bruno 1940: La casa rurale nella Venezia Giulia. Bologna.
 RAJŠP, Vincenc, Drago Trpin 1997: Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763 - 1787 (1804). Opisi, 3. zvezek. Ljubljana.
 TITL Julij 1965: Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju. Koper.

Pokrajinski arhiv Koper, Okrajna komisija za agrarno reformo Koper 1946-61, fond 521

- anketni listi za kolone, šk. 4, 5
 - sezname razlaščenih gospodarjev in kolonov, ki so dobili zemljo, s podatki o površini zemljišč, šk. 24.
- Pokrajinski arhiv Koper, Rodbinski arhiv Madonizza, št. 302.
 Državni arhiv Trst, Catasto Franceschino - elaborati, b.381 - Lazzaretto.
 Državni arhiv Trst, Catasto Franceschino, Mape (sec. XIX - XX), št. 245: Lazzaretto Risano.
 Dopis Ministrstva za kulturo - Uprave RS za kulturno dediščino Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije št. 012 - 08/01 z dne 2. 10. 2001.

